

L 9 Non finitní slovesné tvary a polovětné útvary v češtině

Hubáček, J., Jandová, E., Svobodová, J. *Čeština pro učitele*. Vade Mecum. 1998, s. 236-242.
Bauer, J., Grepl, M. *Skladba spisovné češtiny*. SPN, 1975. S. 169-173.

1. **FINITNÍ slovesný tvar** (verbum finitum) = **URČITÝ** slovesný tvar je určitý proto, že u něj LZE URČIT slovesné kategorie **osoby, (čísla), času a způsobu**. Kategorie **času a způsobu** jsou **kategorie predikační**: realizuje se jimi **predikační akt (predikace)**, neboli akt přísouzení (vztažení) příznaku (k) subjektu a dochází tak k **větotovornému aktu** (k vytvoření věty). (Srov. L4 Flexe slovesa.)

Př.: **Polyká** naprázdno. **Pokouší se** tak zaplašit bolest.

2. **NON FINITNÍ slovesný tvar** = **NEURČITÝ** slovesný tvar je neurčitý proto, že u něj NELZE URČIT slovesné kategorie času a způsobu. Neurčitými slovesnými tvary v češtině jsou **přechodník** (přítomný a minulý) a **infinitiv** (činný a trpný).

Př.: Polyká naprázdno, **pokoušeje se** (on) zaplašit bolest. přech. **přítomný**, m. sg.
Ani **nepromluví** odešel ven. přech. **minulý**, m. sg.

Užitím neurčitého slovesného tvaru vzniká **POLOVĚTNÝ ÚTVAR**, který má ve větě **platnost rozvíjejícího členu, stejně jako vedlejší věta**.

3. Polovětné útvary v češtině:

- s přechodníkovou vazbou

Př.: Voralka, **stojíc** u chléva, dívala se za mužem (= **stála a** dívala se)

- s infinitivem

Př.: Rozhodl se **odejít** do pohraničí (= ..., **že odejde**)

- s přídavnými jmény slovesnými, tj. odvozenými od slovesa

Př.: Dychtivě četl noviny, **vonící** ještě tiskárnou.

Struktury s přechodníkem nebo infinitivem jsou označovány jako **polovětné** právě proto, že neurčitý slovesný tvar **nevyjadřuje predikační kategorie času a způsobu**. Mluvíme pak o **sekundární predikaci**:

Př.:

Polyká naprázdno, (základní predikace, přísouzení příznaku finitním tvarem)

pokoušeje se (tak, přítom) zaplašit bolest. (sekundární predikace, přísouzení příznaku non finitním tvarem)

4. Časové vztahy vyjadřované polovětnými útvary

Neurčitý slovesný tvar polovětného útvaru nevyjadřuje kategorii času, a proto nemůže zařazovat děj vůči okamžiku promluvy, tj. absolutně. Zařazuje však děj **relativně**, tj. ve vztahu k ději, který vyjadřuje určitý slovesný tvar řídící věty:

Př.:

Polyká naprázdno, **pokoušeje se** zaplašit bolest. přechodník **přítomný** označuje děj jako **SOUČASNÝ** s dějem vyjádřeným určitým slovesným tvarem

Srov: Polykal (polyká, bude polykat) ..., pokoušeje se ... děj současný

Př.: Ani **nepromluviv**, odešel ven.

přechodník **minulý** označuje děj jako **PŘEDČASNÝ** vůči ději vyjádřenému určitým slovesným tvarem

Srovnej: Ani **nepromluviv**, *odešel (odchází, odejde)* ven. děj předčasný

Polovětný útvar se od ostatních větých členů liší tím, že ve slovesném tvaru zachovává vysoký **stupeň dějovosti**. Jeho užitím je větňá stavba „hutnější“. Mluvíme pak o **syntaktické kondenzaci**

Analyzuj následující **ČESKÉ příklady** z hlediska **formy slovesa** a z hlediska časového vztahu děje vyjádřeného non finitním slovesným tvarem k ději vyjádřenému finitním slovesným tvarem hlavní věty. Přepřacuj věty tak, že polovětný útvar s přechodníkem nebo infinitivem nahradíš určitým slovesným tvarem:

a. Polyká naprázdno, pokoušeje se zaplašit bolest.

Válel se tu, říče a vyje.

Tatínek, prodav dva z mlýnků a kus pole, vybavil Etelku.

Kníže přihlédnuv viděl, že si pacholík drží ruku před ústy, že .....

Tu přistoupil ke knížeti člověk útrpný a pokloniv se řekl: „ ..... :“

Rovnici zjednodušíme, vydělíme obě strany sedmi.

Vzlykaje vztekem a nedbaje už ničeho, propletl se zásekem dovnitř.

Ani nepromluviv odešel ven.

Vědouc, jak je spaní sladké, přála je jiným.

Utíkají, bojíce se pronásledování.

Srocují se hloučky a shluky a ty po Praze řadí, stávající se veřejným nebezpečím.

Dobře věda, že je to nebezpečné, rozhodl se přece zůstat.

Pospíchal, chtěje stihnout první vlak.

Znajíce potřeby rostliny v různých obdobích jejího života, můžeme řídit její růst.

(Jsa) hluboce pohnut tím, co viděl, rozhodl se k ráznému činu.

Zvěř nikým nejsouc plašena pobíhala cestou necestou.

Provázen panem Holzem, vracel se do laboratoře.

Rozhořčen a uražen chladným přijetím, rozhodl se ihned odejet.

b. Rozhodl se **odejít** do pohraničí.

Poslal ho do města **nakoupit** potřebný materiál.

Viděl hochy **lézt** přes plot do zahrady.

Zakázali nám o tom mluvit.

Dovolili mu **odejít**.

c. Květnový pátek byl dnem trhajících se snů a tajících iluzí.

Dychtivě četl noviny, vonící ještě tiskárnou.

Starého sluhu, zestárlého v dlouholeté službě u jeho rodičů, chtěl propustit.